

СТАЛИЙ РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ: БАЛАНС МІЖ ГЛОБАЛЬНИМИ ТА РЕГІОНАЛЬНИМИ ВИКЛИКАМИ

Феномен сталого розвитку університетської системи освіти розглянуто з позиції встановлення меж балансу інтересів різних груп зацікавлених сторін, протилежних та суперечливих тенденцій, між глобальними та регіональними викликами.

Ключові слова: сталий розвиток, університетська освіта, баланс інтересів, глобальні та регіональні виклики, критерії оцінювання.

Феномен устойчивого развития университетской системы образования рассматривается с позиции установления границ баланса интересов различных групп заинтересованных сторон, противоположных и противоречивых тенденций, между глобальными и региональными вызовами.

Ключевые слова: устойчивое развитие, университетское образование, баланс интересов, глобальные и региональные вызовы, критерии оценивания.

The phenomenon of sustainable development of university education is considered from the standpoint of establishing the boundaries of balance of interests of different stakeholder groups opposing and contradictory trends between global and regional challenges.

Key words: sustainable development, university education, balance the interests of global and regional challenges, the criteria for evaluation.

Зміни, що відбуваються у суспільстві, як на національному, так і на глобальному рівнях, зумовлюють потребу змін і в університетах, щоб відповідати на ці виклики часу. Але в умовах гострої нестачі фінансових ресурсів слід шукати реалістичні відповіді та обґрунтування пріоритетності змін.

До глобальних викликів у галузі вищої освіти слід віднести:

- надання можливості вчитися впродовж усього життя;
- вчитися у зручний час, у зручній формі, в індивідуальній послідовності, темпі, за індивідуально обраними програмами;
- застосування ефективних технологій навчання, інформаційних та комунікаційних засобів;
- вільного вибору вищого навчального закладу та країни;
- мобільність у навчанні.

До регіональних викликів слід віднести:

- стан економіки регіону;
- наявність та гласність щодо стратегічного плану розвитку регіону;
- стан ринку праці та перспективи працевлаштування;
- наявність конкурентного університетського середовища;

- рівень задоволеності заробітною платою професорсько-викладацького складу університету;
- рівень міжнародного співробітництва в університеті;
- розвиненість інфраструктури університету;
- кадровий потенціал та традиції в університетах.

Відзначимо, що розподіл на глобальні та регіональні виклики достатньо умовний, оскільки залежить від рівня інтегрованості регіону до європейського та світового простору. Але вочевидь необхідність змін. Потрібні зміни, як в університетах і у замовників майбутніх випускників, так і у відповідальному ставленні самих споживачів освітніх послуг, щодо власного та відповідального вибору. Але як змінюватись?

В університетах формується нова генерація молоді, нове покоління освічених людей, здатних забезпечити еволюційний розвиток суспільства, цивілізації. Майбуття не може бути не зв'язане з новим поколінням. Отже, в умовах хронічного недофінансування годі сподіватися ще і на фінансування край потрібних змін. Потрібно розраховувати, у першу чергу, на власні сили. Означене і зумовлює розширення академічних свобод та університетської автономії, що спостерігається у всіх університетах світу.

Відповідальність за розширення академічних свобод та університетської автономії зумовила виникнення та широке розповсюдження Великої Хартії університетів [3].

Україна не залишилась осторонь від цих глобальних тенденцій. Так, 11-14 червня 2009 року в м. Ялта було проведено міжнародну науково-практичну конференцію «Ольвійський форум – 2009: стратегії України в геополітичному просторі». Під час роботи конференції учасники прийняли рішення про підписання Ольвійської Декларації Університетів [20] та про створення Асоціації університетів України.

Метою діяльності Асоціації є створення правових і організаційних умов для розширення реально діючих академічних свобод і університетської автономії, що буде сприяти інтеграції України в європейському науково-освітньому просторі.

Ольвійська Декларація Університетів: «Академічні свободи, університетська автономія, наука і освіта для сталого розвитку» наголошує, що «необхідність прийняття стратегії сталого розвитку людства визнана більшістю освічених людей у світі, висловлює надію на те, що університети, уряди та народи країн світу, як ніколи раніше, мають усвідомити провідну та відповідальну роль університетів у закладенні основ сталого розвитку світової спільноти і неможливість успіху цієї ролі без надання університетам автономії та академічних свобод».

Значущість вирішення наукової проблеми розвитку системи університетської освіти України ми пов'язуємо із значущістю формування, виховання нового рівня світогляду вільної людини, про необхідність якої висловлюється В. С. Лутай [14, с. 5]. На думку К. А. Гельвеція (1715-1771) [17, с. 452-458] «виховання може все» [5]. Тобто освічена та вихована людина може все, а сам процес виховання, як формулює Л. С. Нечепоренко, є феноменом вічності [18, с. 11]. Не зможемо ми виховати нову людину, яка здатна діяти у гармонії з природним і соціальним середовищем, не зможе існувати цивілізація, немінуча глобальна криза, про що постійно нагадував М. М. Моїсєєв [16].

Надзвичайної актуальності проблема сталого розвитку університетської освіти набуває у контексті Болонського процесу, оскільки порушує питання адаптації вітчизняної вищої освіти до загальноєвропейського освітньо-науково-культурного простору при збереженні та розвитку здобутків та пріоритетів національної системи освіти. Зважена соціальна політика відповідає основним цілям розвитку суспільства: підвищення життєвого рівня, забезпечення захисту громадянських прав і розширення індивідуальних свобод особистості.

Загально визнаними є першочергове значення освіти для розвитку демократичних суспільств та ключова «роль університетів у розвитку європейського культурного виміру». Україна як учасниця Болонської угоди з метою зміцнення європейської системи вищої освіти бере на себе

певні зобов'язання. В аспекті досягнення цілей сталого розвитку надзвичайно важливим є подальший розвиток незалежності та автономії університетів.

Характерну проблему, яка пов'язана з роллю яскравої творчої еліти у житті держави, сформулював англійський письменник та фізик Ч. П. Сноу: «У всіх великих індустріальних країнах спостерігається одне цікаве явище. Потреба у талановитих людях, спроможних виконувати роботи першочергової важливості, здається більшою, ніж може дати країна, не залучаючи надзвичайних засобів, і ця диспропорція стає з роками все більш відчутною. Як наслідок, ці країни відчувають нестачу в розумних та компетентних людях, які погоджуються займатися цікавою роботою, але без цих людей неможливо добитися, щоб коліщатка державної машини рухалась без порушень» [28, с. 105].

На XXVIII Генеральній конференції ЮНЕСКО у Парижі у 1995 році був презентований Міжнародний проект «Фундаментальна університетська освіта», де були представлені основні положення концепції фундаменталізації освіти як елементу «випереджаючої» освіти [19]. При цьому в галузі інформаційно-комунікаційних технологій найважливішим визнано «створення середовища, яке здатне до самовідтворення, до «генерації першопроходців» [6, с. 63]. Р. С. Гуревич наводить з цього приводу характерний приклад. Так, творці персонального комп'ютера Стів Возняк та Стів Джобс закінчили лише два і три курси університету, а Білл Гейтс – лише один курс.

Сучасні університети мусять розширювати коло зацікавлених сторін. Йдеться про якості та відмінності, які б дозволяли університетам перемагати у конкурентній боротьбі на ринку освітніх послуг. Потрібна чітко сформульована місія закладу, яка була б зрозуміла та прийнята усіма зацікавленими сторонами, надавала конкурентні переваги [10, с. 60-61].

Місія університетської системи освіти полягає у якісному навчанні та формуванні нового рівня свідомості вільної людини, покоління особистостей, кадрового потенціалу, здатних забезпечити баланс між економічним ростом та соціальним розвитком, спрямованих на єднання та відродження самосвідомості нації, цілісної України, але не за рахунок наступних поколінь та без позбавлення їх можливості задовольняти свої потреби.

Зрозуміло, що єдність та цілісність України можливо досягти лише з урахуванням регіональної соціально-економічної нерівномірності на шляху створення сталих умов для якісного навчання безпосередньо у регіонах та формування нового покоління регіональних кадрів. Відродження самосвідомості нації не відбудеться, якщо зусилля прикладатимуться на відродження самосвідомості лише мешканців університетських центрів.

О. В. Глузманом наведено фрагмент промови ректора університету Болоньї Фабіо Роверси, що характеризує основну ідею сучасного університету: «Університети зросли з прагнення до консолідації

культури... а також із зусиль, які спрямовані на створення та пошук загальних цінностей, які стали фундаментом духовного єднання у Європі... Місія університету спирається на непомітну, але відчутну силу культур і зростаючу мораль зрілості людей. У служінні цьому й міститься його неприйдешна сутність, воно забезпечує визнання величчя цієї інституції, яка століттями вбирала в себе й збагачувала все, що у даному суспільстві, а з часом у народах, було порушено» [7, с. 217].

Місце даного дослідження у сфері невизначених питань полягає у розробці теоретичних положень сталого розвитку інноваційної університетської системи освіти з концепцією, що на рівні ідей визначає можливість сталого розвитку через систему принципів організаційно-педагогічного устрою та забезпечення, і організаційно-педагогічними моделями, що конкретизують та доповнюють конкуренцію через систему взаємозв'язаних компонентів університетської освіти, у

встановленні паритету та умов дотримання балансу інтересів, цінностей між, з одного боку, Європейським вибором – стабільністю та культурою миру та, з другого боку, Американським вибором – продуктивністю та ефективністю для досягнення ефекту синергії між економічним ростом та соціальним розвитком. Отже, як визначає Д. Белл, ефективність – це раціональність у виборі між двома альтернативами [1, с. 224].

В. К. Федорченко наочно демонструє роль інтелектуальних ресурсів у забезпеченні рівня благополуччя та реалізації прав людини в демократичному суспільстві, коли посиляється на оцінку Всесвітнього банку (1994 р.), що наведені у табл. 1 [26, с. 209]. Тобто можна помітити кореляцію, що для країн з незначними природними ресурсами основним джерелом добробуту є знання, кваліфікація, вміння, що застосовуються для знаходження ефективних рішень у виробництві та суспільному житті, оскільки природних ресурсів не вистачає.

Таблиця 1

Національне багатство, капітал країни	США, 100%	Західна Європа, 100%	Росія, 100%
Людський	76	75	50
Відтворений (фізичний)	19	23	10
Природний	5	2	40

Значимо, що критерії оцінки якості також змінюються. Як зауважує Ф. Г. Кумбс, «подібно до того, як доросла людина не може носити одяг, що був у дитинстві, так і система освіти не може протидіяти вимогам змін у той час, коли усе навколо змінюється» [13, с. 11]. В Європі у бізнес-школах, що впроваджують програми MBA, «співвідношення штатних до залучених викладачів сягає від 1 до 3-5, і з цим нічого не вдієш...» [4, с. 24].

Ось як цей процес змін описує видатний мислитель XIX-XX ст. Хосе Ортега-і-Гассет (1883-1955 рр.), який критично осмислював ідею Університету [21, с. 67-107]: «Задовольняючись наслідуванням та уникаючи імперативу, який каже мислити й переоцінювати власним розумом ті важливі питання, наші найкращі професори хоч і знаються на деталях останніх досягнень своїх наук, проте живуть в атмосфері п'ятнадцятирічної чи двадцятирічної давнини. Така трагічна відсталість властива кожному, хто не силкується бути самобутнім, творити свої переконання. Кількість же років, протягом яких триває ця відсталість, не випадкова. Кожен історичний витвір, науковий чи політичний, – це витвір певного духу чи модусу людського розуму. Той модус із приходом кожного покоління постає в певній фіксованій пульсації або ритмі. Одне покоління, випромінюючи свій дух, творить ідеї, цінності тощо. Той, хто збирається наслідувати ці витвори, мусить зачекати, поки їх буде завершено, тобто поки попереднє покоління закінчить свою працю, й наслідувач засвоїть їхні принципи тоді,

коли сили попередників почнуть слабнути, а інше, нове, покоління торуватиме вже свою реформу, засновуючи товариство якогось нового духу. Кожне покоління з п'ятнадцяти років бореться за втілення своїх принципів у життя, і ще п'ятнадцять років вони мають чинність. Отже, народи-наслідувачі чи народи без власної автентичності постають неблаганним анахронізмом. На чужині варто шукати інформації, та аж ніяк не моделі» [21, с. 71].

Доцільно зауважити, що «накази змінюють деякі речі, але вони не впливають на те, що справді є значущим» [27, с. 54], а «керівництва замало, і що більше ти намагаєшся зробити його визначеним, тим обмеженішими стають цілі і засоби. Вчителі – не технічні працівники» [27, с. 51]. При цьому, як вимірювати, оцінювати, проводити аудит, моніторинг розвитку університетської системи освіти? Відзначимо, що складність, динамізм і непередбачуваність розвитку університетської системи освіти не є випадковими. «Вони – нормальне явище! Оскільки зміни у динамічних, складних умовах – нелінійні, ми не можемо передбачити процес і керувати ним, якими б точними ми не були» [27, с. 47]. Власний розвиток кожного з учасників університетської освіти ніби «дав змогу освітянам стати носіями, а не жертвами змін» [27, с. 14]. Отже, «дух відкритості і пошуку потрібний для розв'язання проблем. Зміни – це навчання» [29, с. 263].

Зазначимо, що критерію оцінки росту університетської системи освіти можна надати

математичний вираз [25, с. 148] та модифікувати його для цілей нашого дослідження:

$$I_n \geq I_{n-1} \geq I_{n-2} \geq \dots \geq I_0,$$

де $I_n = i_n/i_0$ – індекс зміни певного показника у n -му періоді порівняно з базовим показником i_0 у базовий період; $I_0 = i_0/i_0 = 1$ – індекс зміни певного показника у нульовому базовому періоді; n – індекс інтервалу спостереження.

Логічно припустити, що університетська система освіти розвивається стало за умов, які слугують своєрідним критерієм оцінки сталого розвитку у математичній формі:

$$\frac{1}{3} \left(\frac{I_n + I_0}{I_n + I_0} \right) \leq \frac{I_n}{I_n + I_0} \leq \frac{2}{3} \left(\frac{I_n + I_0}{I_n + I_0} \right)$$

або
$$\frac{1}{3} \leq \frac{i_n}{i_n + i_0} \leq \frac{2}{3} \quad (1)$$

та у графічній формі, що наведена на рис. 1.

Підкреслимо, що «поняття індексу в педагогіці та інших науках вводиться з огляду на складність самих понять та відсутність прямих методів їх вимірювання. Тоді проводять опосередковане вимірювання, тобто вимірювання простіших понять, що характеризують вихідне з його проявами. Величини, що характеризують прояви вимірюваного поняття, називаються індикаторами, а саме поняття – індексами, числові значення яких формуються на основі числових значень відповідних індикаторів згідно з певною процедурою синтезу» [23, с. 79].

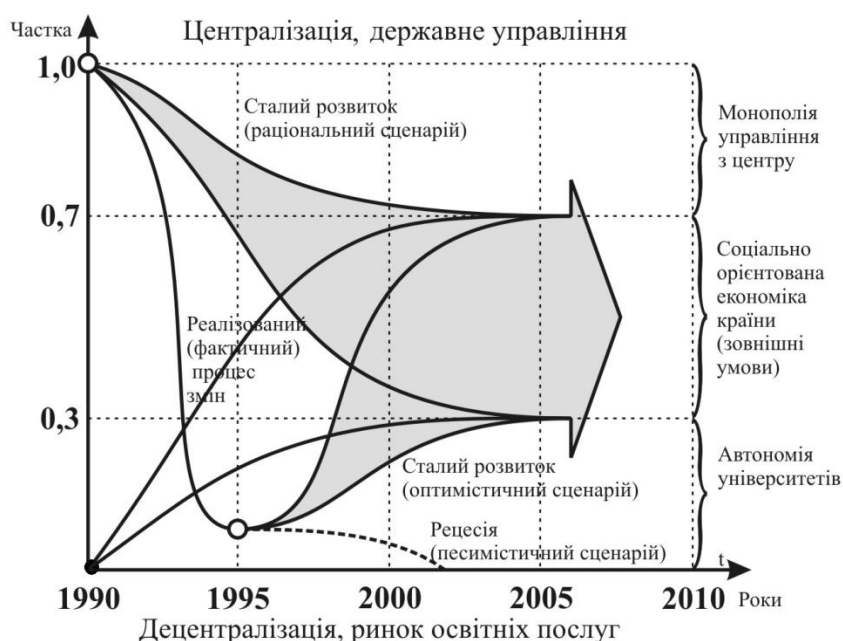

Рис. 1. Графічна форма критеріїв оцінювання сталого розвитку університетської системи освіти

Спираючись на існуючі інформаційні ресурси та статистичні бази, можна отримати індикатори зміни для кожного окремого з показників, що характеризують теоретичну модель, систему оцінки якості розвитку університетської освіти [15, с. 174-189]. Інтегративний індекс зміни університетської системи освіти доцільно обчислювати за формулою [25, с. 262], що конкретизована для цілей дослідження:

$$ІЗУСО = \sum_{j=1}^{j=17} W_j \cdot I_j, \quad (2)$$

де w_j – ваговий коефіцієнт j -го показника; I_j – індикатор зміни j -го показника.

Визначення співвідношення пріоритетів стратегічного розвитку управління університетом в сучасних соціально-економічних умовах дає ректор Санкт-Петербурзького державного електротехнічного університету «Ленінградський електротехнічний інститут» (ЛЕТІ) Д. В. Пузанков [22],

що можуть слугувати критеріями оцінки розвитку. У табл. 2 також наведені запропоновані нами пріоритети, що можуть слугувати своєрідною системою критеріїв оцінки сталого розвитку управління університетом.

Отже, парне співвідношення параметрів дозволяє робити висновки щодо паритету, характеру змін, розвитку складних систем чи процесів.

Особливо слід наголосити, що концепція сталого розвитку університетської системи освіти перетворює свідомість, стає сучасною філософією університетської освіти, яку неможливо вимірювати. А мета оцінки розвитку полягає в оцінці потенціалу університетської освіти. Слід відзначити, що системи оцінки якості розвитку університетської освіти містять значну кількість параметрів, для яких вибір показників є достатньо дискусійним, та потребують подальшого окремого дослідження, у тому числі і в межах педагогічної науки та соціальної статистики.

Таблиця 2

С	Пріоритети сталого розвитку управління університетом	Межі чи співвідношення	
		За ЛЕТІ	За ЧДУ
С ₁	<u>Навчально-виховний процес</u> <u>Науково-дослідна діяльність</u>	<u>0,1</u>	<u>0,3</u>
		<u>0,9</u>	<u>0,7</u>
С ₂	<u>Регіональний</u> <i>ринки освітніх та</i> <u>Національний та міжнародний</u> <i>наукових послуг</i>	<u>0,2</u>	<u>0,3</u>
		<u>0,8</u>	<u>0,7</u>
С ₃	<u>Централізація</u> управління <u>Децентралізація</u>	<u>0,3</u>	<u>0,4</u>
		<u>0,7</u>	<u>0,6</u>
С ₄	<u>Консерватизм</u> діяльності <u>Диверсифікація</u>	<u>0,6</u>	<u>0,4</u>
		<u>0,4</u>	<u>0,6</u>
С ₅	<u>Реактивне</u> управління <u>Випереджаюче</u>	<u>0,2</u>	<u>0,3</u>
		<u>0,8</u>	<u>0,7</u>
С ₆	Управління <u>неперервним розвитком</u> <u>системою контролю</u>	–	<u>0,7</u> <u>0,3</u>

Особливістю університету є його здатність до самооновлення, спрямованість на саморозвиток та свободу науки. Університет являє останній щабель в ієрархії наукової освіти [2, с. 118]. Як зазначає Д. С. Ліхачов [24, с. 728], «університет – будь він для хіміків, фізиків, математиків, юристів – вчить завжди багатомірності життя та творчості, терплячості до незрозумілого й спроби досягнути безкрайне та різноманітне».

За думкою Аристотеля (384-322 до н. е.), «ті держави мають хороший устрій, де середні люди представлені у найбільшій кількості... коли ж одні мають надто багато, а інші нічого не мають, виникає або крайня демократія, або олігархія у чистому вигляді, або тиранія саме під впливом протилежних крайнощів» [8, с. 48].

На особливу увагу заслуговує латинський вираз, теза стародавніх, яку наведемо українською, англійською мовами, а також латиною: «Ми вчимося викладаючи», чи «Навчаючи – вчимося»; «We learn by teaching»; «Docendo discimus». Отже, підбиваючи підсумок, нагадаємо тезу, що втілював у Києво-Могилянській академії Петро Могила: «Зичу, аби з вищими науками над усе побожність у серцях молоді зорано і засіяно було. Без того мудрість усіляка є глупством перед Богом». А ми добавимо – і перед людством, перед дітьми, перед молоддю.

Характерною рисою сучасного суспільства є мобільність. Мобільність людей, товарів та інформації. Це зумовлює суттєві зміни у всьому світі. Великі держави, підприємства, фірми в умовах підвищеної мобільності розпадаються на маленькі. Кількість зайнятих на виробництві на порядок зменшується. Скорочується обсяг матеріального виробництва. В той же час зростає обсяг у сфері послуг, який у розвинутих країнах досягає 70 % у валовому національному продукті.

Домінуючою тенденцією трансформації вищої школи виступає перехід від принципу освіти на все життя до принципу освіти крізь усе життя.

Характерною рисою виступає перехід від навчання до освіти, здобуття знань, до формування потреби і вміння неперервного самовдосконалення, саморозвитку та самовизначення. Стратегія пізнавального процесу: знання – інструмент пізнання цілісної картини оточуючого світу.

Статистичні дані, які наведені ООН, свідчать, що характерною рисою розвинених країн є те, що не менше 60 % суспільства має вищу освіту. При цьому ці 60 % забезпечують 95 % прибутку країни [11]. Саме тому вища школа повинна готувати не дешеву робочу силу, а особистість. Головним завданням як середньої, так і вищої шкіл є особистісно-соціальне навчання, формування людяності, а не особистісні амбіції [9].

Наведемо як узагальнюючі слова Чарльза Ріда: Посієш думку – пожнеш вчинок, посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю. Це пов'язане зі словами Конфуція: Якщо буде добро у серці, буде привабливість у характері. Якщо буде краса у характері, буде гармонія у домі. Якщо буде гармонія у домі, буде порядок у нації. Якщо буде порядок у нації, буде мир у всьому світі. В. О. Кудін так трансформує мудрість наведених слів [12, с. 125-126]: Якщо будуть впроваджуватися найбільш важливі принципи педагогіки, які випробувані часом, будуть успіхи у навчанні. Якщо будуть успіхи у навчанні, відбудеться всебічний розвиток мислення і відчуттів учнів. Якщо буде всебічний розвиток мислення і відчуттів учнів, буде в учнів вдосконалення їх розуму та знань. Якщо буде вдосконалення розуму та знань, сформується талановиті фахівці-професіонали. Якщо сформується талановиті фахівці-професіонали, відбудеться з успіхом розвиток та вдосконалення життя країни та її народу.

Таким чином, вирішення проблеми сталого розвитку університетської системи освіти взаємозумовлено потребами сталого розвитку особистості, її виховання, що доцільно здійснювати,

поєднуючи мудрість академічної спільноти та завзяття молодих учених. У стратегічному аспекті потрібно спроектувати та впроваджувати у практику повсякденної діяльності університетської системи освіти відповідні коригуючі елементи, у тому числі інформаційні технології, Internet-форуми, що зорієнтовано на забезпечення її сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Д. Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : [навч. посібник] / Упоряд. Віталій Лях. – Київ : Либідь, 1996. – С. 194–250.
2. Бордовская Н. В. Педагогика : [учебник для вузов] / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2001. – 304 с. (Серия «Учебник нового века»).
3. Велика Хартія Університетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.magna-charta.org/library/userfiles/file/mc_ukranian.pdf.
4. Гарматний О. Національна МВА: чому її не варто створювати / О. Гарматний // Синергія: Аналітичний журнал з менеджменту. – 2003. – № 3 (7). – С. 22–24.
5. Гельвеций К. А. Истинный смысл системы природы / К. А. Гельвеций. – М. : Новая Москва, 1923. – 164 с.
6. Гиренко Л. Европейская реформа образования / Л. Гиренко // Заграница: Еженедельник. – 2002. – № 22 (127). – Май. – С. 13.
7. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования : [монография] / А. В. Глузман. – К. : Издательский центр «Просвіта», 1996. – 312 с.
8. Головатий М. Проблеми оновлення української еліти і біль / М. Головатий // Нова політика. – 1999. – № 2. – С. 45–49.
9. Гончаренко С. У. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С. У. Гончаренко // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти. Матеріали Міжнародної наукової конференції 16–17 травня 2000 року / За ред. С. О. Сисоєвої і О. Г. Романовського. – Харків : ХДПУ, 2000. – С. 41.
10. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
11. Зязюн І. А. Дидактичні технології у сучасній вищій школі: пошуки та результати / І. А. Зязюн // Міжнародна наукова конференція «Творча особистість у системі неперервної професійної освіти», 16–17 травня 2000 року, Харківський державний політехнічний університет. – Харків, 2000.
12. Кудін В. О. Засоби масової інформації та професійна освіта: філософсько-педагогічний аспект дослідження / В. О. Кудін. – Харків : НТУ «ХПШ», 2002. – 207 с.
13. Кумбс Ф. Г. Кризис образования в современном мире. Системный анализ / Ф. Г. Кумбс ; Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1970. – 260 с.
14. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти : [навчальний посібник] / В. С. Лутай. – К. : Центр «Magіstr-S» творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
15. Мещанинов О. П. Моделирование развития систем : [навчальний посібник] / О. П. Мещанинов. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2004. – 228 с.
16. Моисеев Н. Н. Пути к созиданию / Н. Н. Моисеев. – М., 1992. – 208 с.
17. Мудрость тысячелетий: Энциклопедия / Автор-составитель В. Балязин. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2000. – 848 с.
18. Нечепоренко Л. С. Онтопедагогіка та інвайроментальна педагогіка : [навчальний посібник] / Л. С. Нечепоренко. – Харків : Основа, 2001. – 238 с.
19. Образование и XXI век: Информационные и коммуникационные технологии. – М. : Наука, – 1999.
20. Ольвійська Декларація Університетів: Академічні свободи, університетська автономія, наука і освіта для сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://auu.kma.mk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=76&Itemid=72&lang=uk.
21. Ортега-і-Гассет Хосе. Місія Університету // Ідея Університету: Антологія / Упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; Відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 67–107.
22. Пузанков Д. В. Стратегический менеджмент – ключ к динамическому развитию современного вуза / Д. В. Пузанков, В. М. Кутузов, В. М. Рябов, А. М. Мамонтов // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 4. – С. 20–26.
23. Саати Т. Принятие решений: Метод анализа иерархий / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1993. – 315 с.
24. Слава С. Розвиток громад та соціальна трансформація: чинники та методи / С. Слава // Зміни у свідомості українського суспільства на зламі тисячоліть / Редкол. : С. Рябов та ін. – К. : Видавничий дім «KM Academia», 2001. – С. 132–136.
25. Удотова Л. Ф. Соціальна статистика : [підручник] / Л. Ф. Удотова. – К. : КНЕУ, 2002. – 376 с.
26. Федорченко В. К. Стратегія розвитку освіти на порозі XXI століття (міжнародний аналітичний огляд) / В. К. Федорченко // Нові технології навчання : Наук.-метод. зб. / Ред. кол.: В. О. Зайчук (головний редактор), О. Я. Савченко, М. Ф. Дмитриченко та ін. – К. : НМЦ ВО, 2002. – Вип. 32. – С. 205–212.
27. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / М. Фуллан ; Пер. з англ. Галина і Роман Шиян. – Львів : Літопис, 2000. – 269 с.
28. Ходаков В. Е. Высшее образование в Украине: взгляд со стороны и изнутри / В. Е. Ходаков. – Херсон : Олди-плюс, 2001. – 214 с.
29. Pascale, P. Managing on the Edge. – New York, Touchstone, 1990.

Рецензенти: Букач М. М., д.пед.н., професор;
Сисоєва С. О., д.пед.н., професор.

© Мещанинов О. П., 2012

Дата надходження статті до редколегії 06.04.2012 р.

МЕЩАНИНОВ Олександр Павлович – доктор педагогічних наук., професор, проректор з наукової роботи Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: формування моделей, моделювання, аналіз сучасних тенденцій та умов, які забезпечують сталий розвиток університетської освітньої системи в Україні.